

Informatik zakladatelem výzkumného centra

Za Ivanem M. Havlem

Ivan Miloš Havel (11. října 1938 až 25. dubna 2021) byl renesanční člověk. Miloval vědu a filozofii, cenil si krásy a důmyslu a těšil se z konverzace v dobré společnosti. Před listopadem 1989 byl jednou z hvězd tzv. šedé zóny mezi disentem a konformitou, po sametové revoluci se – po krátké epizodě v popředí Občanského fóra – věnoval především budování Centra pro teoretická studia (CTS), exkluzivního výzkumného pracoviště při rektorátu Univerzity Karlovy (UK).

Po dětství v dobře situované rodině, se skautingem a elitní internátní školou, si v padesátých letech přes nemalé překážky našel cestu ke studiu na večerní střední škole po zaměstnání – a mohl také zblízka pozorovat klidný, sebevědomý vzestup svého staršího bratra Václava k výšinám umělecké kritiky a vlastní tvorby. Ivan se, po mladistvém pokusu o umělecké psaní, během šedesátých let zaměřil na rodící se počítačovou vědu – časem pro ni bude nalezeno označení informatika – a rychle v ní dosáhl vynikajících výsledků. Nastalé svobody za Pražského jara využil k nástupu na postgraduál na Kalifornské univerzitě v Berkeley. Koncem roku 1971 se vrátil s doktorátem a slibně nastartovaným výzkumem v partnerství s americkými kolegy a nastoupil do Ústavu teorie informace a automatizace Československé akademie věd (ÚTIA ČSAV).

O existenci bratra Václava Havla jsem se poprvé dozvěděl od svého bratra Václava, který ho potkal – a byl jeho přednáškami okouzlen – na SOFSEMu (SOFTwarový SEMinář), horském soustředění špičkových programátorů začátkem roku 1978. Můj bratr o něm však hovořil s jistou zdrženlivostí: bylo zřejmé, že kdyby se o účasti postav jako Ivan Havel či Jan Sokol mluvilo příliš nahlas, režim

Ivan Havel v roce 1984

Foto: (c) Dagmar Havlová-Ilkovičová / Archiv Ivana M. Havla / Knihovna Václava Havla

by mohl začít dělat těmito aktivitám potíže. V seznamech signatářů Charty 77, což bylo jakési Who's Who tehdejší lepší společnosti, Ivan Havel nebyl, protože ji na bratrovo přání nepodepsal. Přesto mu však potíže vskutku dosti brzy nastaly, ale o tom jsme my, jeho fanoušci, skoro ani nevěděli (a na SOFSEM naštěstí mohl jezdit dál, přestože zaměstnání v ÚTIA koncem roku 1979 ztratil a po

kratších peripetiích zakotvil jako programátor v družstvu invalidů Meta).

Plná posluchárna

V prosinci 1980 jsem začal chodit na přednáškový cyklus Filozofické otázky kybernetiky, který v Ústředním domě armády (ÚDA) v Praze-Dejvicích měli pro veřejnost Ivan Havel se Zdeňkem Neubauerem (snad pod záštitou Československé vědecko-

-technické společnosti). Přednášeli hlavně o tehdy nové Hofstadterově knize *Gödel, Escher, Bach: The Eternal Golden Braid* (Basic Books, New York 1979, česky jako *Gödel, Escher, Bach: existenciální gordická balada*, Argo – Dokořán, Praha 2012) a byly to výtečné, pamětihodné přednášky. Středně velká posluchárna byla plná (chodívalo přes padesát lidí): Ivan Havel byl veselý, oblečený jako ze škatulky, skoro vždy výtečně připravený, s nakažlivou radostí z přesného myšlení, které nicméně může vést k paradoxním výsledkům. Na rozdíl od Jana Sokola (a vlastně všech z patočkovského okruhu) nehledal slova až podle toho, jak se věci ukážou na tom místě, kam hovor právě dorazil: viděl celou přichystanou látku před sebou jako na mapě a vždy jen jako reflektorem vhodně osvětlil místo, které bylo třeba probrat (a to vždy ve spisovné, elegantní češtině).

Na Filozofické otázky kybernetiky jsem podle možností docházel i v dalších letech (přednášky se po čase přesunuly do budovy Vědecko-technické společnosti na Novotného lávce) a Ivana Havla jsem ve školním roce 1980/1981 začal pravidelně vidat i ve výběrovém semináři Matematické metody v psychologii profesora Katětova, postaršího velikána české matematiky.

Měl jsem trochu nahnáno

V Katětovově semináři se v karlínské budově Matematicko-fyzikální fakulty (MFF) UK ve středu dopoledne scházela malá noblesní společnost (ne víc než patnáct lidí, většinou spíš deset), k níž patřili také Ivan Havel a jeho přátelé Jiří Fiala, Zdeněk Neubauer a Cyril Höschl. Témata a přednášející se po týdnu střídali, vedle přednášek stálých účastníků býval občas pozván i někdo zvenku (a když některé téma nebylo při jednom sezení vyčerpáno, program se přeskupil tak, aby bylo možno v něm pokračovat).

Před první návštěvou „pondělku“ v Havlově bytě na tehdejší Engelsově nábřeží jsem měl trochu nahnáno: přece jen se vědělo, že tam policie občas vrazí nebo kontroluje přicházející. Nevím už jistě, kdo mě tam přivedl poprvé, ale vím, že i když se mi tam moc líbilo, pravidelnějším účastníkem jsem se stal až později, když už jsem měl dostudovanou vysokou školu. Pondělky se scházely večer jednou za čtrnáct dní mimo letní prázdniny a témata byla ještě pestřejší než u Katětova: můj možná první pondělek byl výklad Zdeňka Neubauera a Petera Sýkory o Pirsigově filozofické próze *Zen a umění údržby motocyklu*. O vědách a filozofii se mluvilo ve stejně širokém rozpětí jako později ve čtvrtky v CTS. K ceněným přednášejícím patřili Jan Sokol, Petr Rezek, Ladislav Hejránek či Tomáš Halík a po přednášce a organizované diskuzi se dalo u pohoštění povídat dál, jak se ve správném salonu sluší.¹

Tehdy mi, studentíkovi, připadalo, že jsem přijat do světa dospělých, který tak běží už odjakživa. Dnes je ale zřejmé, že i v tom dospělém světě šlo o dosti nové záležitosti: Miroslav Katětov sice vedl svůj seminář od roku 1972, ale zmíněná sestava stálých účastníků se tam sešla až zhruba v době mého vstupu (roli prostředníka sehrál patrně Jiří Fiala). Filozofické otázky kybernetiky měly svou prehistorii, ale otevřené přednášky v ÚDA začaly až v roce 1980. Pondělky Ivana Havla navazovaly na filozofické salony Dani Horákové, které pořádala u sebe v Pařížské ulici už od roku 1972. Ivan Havel se o nich dozvěděl od bratra Václava, a když tam začal chodit, bylo to pro něho důležité obnovení setkávání se s filozofií po letech strávených vědou. Po uvěznění Václava Havla ostatně převzal potichu i velkou část práce na Edici Expedice, kterou jeho bratr uvedl do chodu právě s Horákovou. A o obdivuhodné čerstvou a bohatou dodávku odborných anglickojazyčných knih se

Ivanovi starala především v Kanadě žijící profesorka literární komparatistiky Markéta Goetz-Stankiewiczová, se kterou se Ivan seznámil v létě 1979.

Obnovení kontaktů

Před návštěvníky přednášek a salonů zůstávalo skryto, že StB využívala Ivanova rozchodu s první ženou k všelijakému trápení, že se po nepříjemnostech kolem odchodu z ÚTIA musel v roce 1985 soudit i o udržení místa v Metě a že různým ústrkům byla vystavována také jeho nová partnerka a od roku 1988 manželka Dagmar. Tehdy ale též účinkoval v hlavní roli dr. Foustky ve zdařilém amatérském zfilmování bratrovy hry *Pokoušení* z roku 1988 (režie Andrej Krob), chodil na protirežimní demonstrace, tajně nahrával, se ženou přepisoval a zveřejňoval dění u soudu s bratrem v únoru 1989 a během roku 1989 se angažoval ve vznikajícím Kruhu nezávislé inteligence (spolu s Ivanem Gabalem, Miroslavem Katětovem a dalšími). V listopadu 1989 se zapojil do činnosti Občanského fóra jakožto tvůrce jeho organizační struktury a počítačové infrastruktury.

K obnovení přímého kontaktu se světovou vědou Ivanovi pomohla tříměsíční stáž na Kalifornské univerzitě v první polovině roku 1990. Po ní se – i díky diskuzi se skupinkou přátel, kterou dal dohromady astrofyzik Jan Palouš – přiklonil k názoru, že spíš než obnovením vlastního vědeckého úsilí udělá nejlépe, když se zasadí o ustavení nového malého elitního badatelského pracoviště, které bude zdejším velkým organizacím s jejich nezbytnou setrvačností (a dochovaným v tu méně, tu více zpuchřelém a sklerotickém stavu) nastavovat latku vědecké kvality a otvírat dveře v kontaktech se Západem. Díky podpoře rektora UK Radima Palouše tak v červnu 1990 vzniklo Centrum pro teoretická studia UK.

Zprvu to byla jedna místnost s okny na Ovocný trh, kterou obýval

1 Soupis přednášejících a témat pondělků lze najít v knize WOHLMUTH MARKUPOVÁ, Jana: *Ivan M. Havel. Od Puzuka k Sakatekovi (1938–1989)*. Karolinum, Praha 2017, s. 199–207.

Ivan Havel v roce 2011 v bytě na Rašínově nábřeží, kde za normalizace pořádal filozofické semináře

Foto: Profimedia.cz

Ivan Havel se sekretářkou a dvěma kolegy. O rok později poskytl centru pět místností George Soros v tehdejší pražské budově Středoevropské univerzity (CEU) na Žižkově a jeho akademické osazenstvo se rozrostlo na šest osob (patřil k nim i autor této vzpomínky) a několik stážistů. Ustavily se první dvě konstanty chodu CTS: zaprvé čtvrtěční dopolední přednášky na libovolná vědecká témata, od místních i (hlavně) hostů, v tradici Katětovova semináře či pondělních salonů na nábřeží u Havlových, s následujícím společným jídlem a pokračující konverzací, a zadruhé dvě výjezdní zasedání vědecké rady ročně, trochu v tradici SOFSEMu s přednáškami, výletem a diskuzemi od rána do noci.

V říjnu 1993 se CTS spojilo s Archivem Jana Patočky, a získalo tak druhého, i když poněkud méně pro-

minentního náčelníka v zakladateli a řediteli archivu Ivanu Chvatíkovi. Ve šťastném načasování se pak dále se rozrůstající centrum v březnu 1995 přestěhovalo do nových prostor v Jilské ulici s patnácti pracovními a seminárními místnostmi nedlouho předtím, než George Soros zrušil žižkovský kampus Středoevropské univerzity. Ve druhé polovině devadesátých let se pak rozběhla třetí ze stálých součástí činnosti CTS: uzavřený pondělní semináře věnované pokračující, do hloubky cílící práci na jednom tématu. Vedle přednášek a seminářů organizuje CTS i workshopy, konference, letní a zimní školy atd.

Kouzelný člověk

V sedmdesáti letech Ivan Havel na ředitelskou pozici v CTS rezignoval, nadále se však na činnosti centra podílel jako emeritní ředitel. V CTS

se setkávala i redakční rada časopisu pro popularizaci vědy *Vesmír*, jehož byl Ivan Havel v letech 1990–2020 šéfredaktorem.² Ve středu držival *jour fixe* v salonku Koniček v paláci Lucerna: brával tam obvykle i zahraniční hosty, kteří pak ve čtvrtek dopoledne přednášeli v CTS. Ivanův původní záměr scházet se tam jen s lidmi, s nimiž se přátelil už před listopadem 1989, se ukázal neudržitelný – ale společnost v Koničku bývala vybraná a zvláště pamětihodné byly silvestry s předpůlnoční komplikovanou cestou na střechu Lucerny, odkud byl dobrý výhled na ve všech směrech blýskající rachejtle a kde jsme se mohli těšit, co dobrého zase další rok přinese. Snad se mezi námi v nadcházejících letech objeví znovu někdo tak kouzelný, a přitom výkonný a dobromyslný, jako byl Ivan Havel.

Josef Moural

2 Některé jeho úvodníky lze najít v knižních souborech HAVEL, Ivan M.: *Otevřené oči a zvednuté obočí* (Vesmír, Praha 1998); TÝŽ: *Zvednuté obočí a zjitřená mysl* (Dokořán, Praha 2005) a TÝŽ: *Zjitřená mysl a kouzelný svět* (Dokořán, Praha 2013).